

MORAAL ZONDER GOD IS GEEN FICTIE.

“God is dood! Leve de moraal” schrijft Patrick Loobuyck in De Geus van Gent, sept 2004). Verrassing en ongeloof echter waren mijn reacties na lezing ervan.

Samengevat zegt de schrijver : de vrijzinnige humanisten hebben een probleem om een moraal te handhaven vermits ze die niet op God kunnen baseren, en bovendien zijn ze zich te weinig hiervan bewust. Een oplossing is “het fictionalisme” : blijven geloven in morele regels ofschoon deze niet kunnen “hard gemaakt” worden. Op dezelfde wijze kan iemand blijven geloven in God zonder dat diens bestaan bewezen is, maar : *“bij veel mensen is de fictionalistische houding ten aanzien van het religieus-godsdienstige dus ‘teveel gevraagd’, bijvoorbeeld omdat het zou betekenen dat ze een stuk van hun identiteit moeten verloochenen”*.

In deze conclusie lees ik dat de vrijzinnigen iets niet kunnen wat de gelovige wel kan. In feite geloven ze beiden evengoed in “ficties” (synoniemen: fantasieën, waanbeelden).

Ik denk dat, ten eerste, de humanisten tenminste één fictie achter zich hebben gelaten door hun leven én moraal op te bouwen zonder de dogma’s en bevelen van een kerkelijk gezag.

Maar volgens Patrick Loobuyck kunnen we dat eigenlijk niet, een moraal opbouwen, zonder opnieuw op ficties beroep te doen. Laat ons dus de essentie van zijn argumentatie even bekijken.

Een essentieel kenmerk van morele regels is, volgens Loobuyck, dat ze een *“absolute, universele bindingskracht hebben voor alle mensen, ze zijn onontkoombaar” ... “ze staan los van de context, los van afspraken tussen mensen” ... “de moraal komt als het ware van buiten ons en dringt zich aan ons op” ... “moraal maken we zelf niet, het onderscheid tussen goed en kwaad vinden we niet uit, maar ontdekken we”*.

Bovenstaande gedachtengang van “absolute regels” hebben de humanisten precies verworpen; ze herkennen hierin de dogmatische denkwijze van diegenen die zichzelf tot plaatsvervanger van God hebben uitgeroepen. Dat morele regels tijdloos en onafhandelbaar zouden zijn van de situatie, wordt door de feiten onmiddellijk weerlegd. Het **“gij zult niet doden”** werd en wordt in ontelbare varianten gewijzigd, tussen extremen waar het afkoppelen van het beademingstoestel bij een comateuze en dodelijk zieke als moord kan worden vervolgd, tot het andere uiterste waar diegenen gestraft worden die zouden weigeren “ te schieten op alles wat beweegt” (Irak, Viëtnam, Congo...). Dat **onkuisheid** vandaag in Vlaamse gezinnen anders wordt uitgelegd dan twintig, veertig jaar geleden, anders dan in een dorp in een zuid-Europees land, en ook anders dan in een gemiddeld muslim gezin, is mede te danken aan de vrijzinnige bewegingen (...ik beleefde nog de tijd dat verkoop van condooms strafbaar was; we gaven aan elkaar de adressen door waar ze toch te krijgen waren – Belgische Vereniging voor seksuele voorlichting e.a.).

“Vermijd stelen en bedriegen; begeer nooit iemands goed” lijken op het eerste gezicht misschien meer universeel; maar bedenk dan dat onze economie blijft draaien doordat we steeds meer materiële rijkdom willen, liefst meer dan de buurman, de rijke landen meer dan de rest van de wereld, het militair machtigste land de olie, diamanten, uranium... van zwakkere landen. De voorbeelden illustreren meteen dat de gebruikte middelen ook vandaag, variëren van illegale oorlog tot opgelegde internationale handelsregels, en andere “legale” trucjes waardoor dagelijks een

stroom van miljarden van eigenaar verwisselt.

Patrick Loobuyck zal wel weten dat ook de morele regels van de Katholieke Kerk anders worden geïnterpreteerd naargelang de priester, de bisschop, het land, het tijdsgewricht; en dat sommige (vele) katholieken het morele gezag van de paus van Rome gedeeltelijk of geheel in twijfel trekken. Terwijl toch voor gelovigen de moraal door God gegeven is.

Moraal is dus niet absoluut en niet universeel.

Hoe bouwen atheïsten hun moraal op ? Loobuyck zegt dat ze *“naief blijven werken met concepten en intuïties die nu niet meer hard gemaakt kunnen worden”*, en geeft daarvan een concreet voorbeeld, dat van de mensenrechten. *“Die rechten zijn gebaseerd op de idee dat mensen intrinsiek waardevol zijn – een seculiere vertaling van de idee dat het menselijk leven heilig is – en impliceren onvoorwaardelijke verplichtingen ten aanzien van derden”...* Ook al kan het bestaan van die rechten niet meer hard gemaakt worden, ze kunnen perfect als noodzakelijke ficties functioneren”.

Heilig ? Niet in mijn woordenboek; wat een hypocrisie overigens wanneer men de wereld bekijkt (vide supra).

Ficties ? Er bestaat toch wel een meer rationele benadering die nauw aansluit bij de realiteit, dacht ik. Het leven heeft waarde voor mij, door al wie ik liefheb, in de eerste plaats. Hun rechten wil ik dus ook beschermen, en dit werkt vice versa. Daar wil ik veel voor doen, voor vechten. Maar om te slagen hebben we de gemeenschap nodig, de steun van de andere mensen, tegenover wie we dan ook weer verplichtingen krijgen. Bovendien biedt de gemeenschap ons zoveel genietbaars zoals een sonate van Mozart, een film van Ken Loach, de Venus van Boticelli, een goede voordracht. Deze rijkdom ontstaat dankzij diverse relaties met leden van de mensengemeenschap, met wie expliciete en impliciete afspraken ons gedrag voorschrijven. Afspraken en contracten zijn bepalend wanneer we een huis kopen, maar ook in ons beroep en broodwinning, in ons gezinsleven, en naar de publieke overheden. En er zijn straffende instanties – in tegenstelling tot wat Loobuyck schrijft -, niet God natuurlijk, maar onze ouders, onze leraars op school, onze werkgevers of klanten, alle andere relaties die voor ons belangrijk zijn, en soms in enkele gevallen ook de overheid, politie en rechtbank. Deze laatsten ontleen hun regels aan de Code Napoléon en later aan onze verkozen parlementen.

Dit geheel van morele waarden en voorschriften kan men kernachtig “gemeenschappelijk eigenbelang” noemen.

Uit onze afhankelijkheid van de gemeenschap en de natuur (andere dieren, water, zuurstof, planten, zonlicht, gas en minerale bodemschatten...) kunnen een verdere reeks verplichtingen afgeleid worden, al zijn die minder zichtbaar dan het aankoopcontract van ons huis, en worden ze door velen als weinig afdwingbaar ervaren: bijvoorbeeld het Kyoto-verdrag over de koolzuur-uitstoot, of het antiproliferatieverdrag van kernwapens kan een regering eenvoudigweg opzeggen, zonder dat zulks als een misdrijf tegen de wereld, of bewijs van onbetrouwbaarheid wordt gebrandmerkt.

Gelijkberechtiging van onderscheiden individuen binnen een kleinere gemeenschap volgt logisch uit de noodzakelijke afspraken en onderlinge afhankelijkheid; al is hier meteen duidelijk dat zeer uiteenlopende graden van gelijkberechtiging door ieder onder ons worden verdedigd. Zelfs in het Vlaanderen vandaag verschillen onze morele principes over dit punt erg. Nog verder verwijderd is onze zorg voor schoolkinderen in Palestina, de hongersnoden in Afrika, de overstromingen in

Bangladesh: sommigen onder ons liggen er niet echt wakker van, anderen offeren hun carrière, gezin of eigen lijf op om, zelfs hopeloze, hulp te bieden. Morele plicht wordt meer dwingend ervaren door de één dan door de andere mens. Zelfs het geloof in een straffende God verhindert dit geenszins. Maar al deze verplichtingen zijn geen ‘ficties’ zoals Loobuyck suggereert, maar vaak harde realiteiten.

Natuurlijk kan iemand kiezen voor andere morele systemen. Eén voorbeeld: “de wereld moet geregeerd worden door de sterkste of slimste”. Dit geeft je dan het recht anderen die iets zwakker zijn, het zwijgen op te leggen. Dit principe heeft ook nu en dan een aantrekkingskracht op echt beschaafde mensen, en simplifiërend zou men kunnen zeggen dat de hedendaagse maatschappijen in feite eerder een mengsel zijn van deze jungle-wet enerzijds, en anderzijds een stuk van de solidaire moraal die ik hoger heb geschetst. Dat ik niet kies voor de jungle-wet komt waarschijnlijk omdat ik bijlange niet de sterkste en de slimste ben – dat is althans de verklaring die Robert Kagan geeft waarom een aantal individuen en het “oude” Europa de Verenigde Staten niet steunen in hun inspanningen om de wereld te organiseren.

Tot besluit: het is verbazend dat Patrick Loobuyck deze, of gelijkaardige, vrij elementaire beschouwingen over een moraal zonder god, niet lijkt te kennen. Reeds 50 jaar geleden sprak in de Vlaamse steden Prof. Lucien De Coninck, bioloog aan de RUG, over deze weloverwogen, stapsgewijze opbouw van een humanistische moraal. Loobuyck is nochtans niet onbevoegd: recent (2004) doctor op proefschrift in de moraalwetenschappen aan de U. Gent, daarvoor reeds licentiaat godsdienstwetenschappen aan de K.U.Leuven en bijzonder getuigschrift baccalaureaat filosofie (KUL). Ik wil niet speculeren over een verklaring. Wel weet ik waar ikzelf mijn morele principes en ratio heb geleerd: uit de idealen van mijn onkerkelijke ouders en oudere broers, maar meer gestructureerd op de lagere school (zonder god) in Antwerpen, en vooral: zes jaar zedenleer in het Koninklijk Ateneum waar een uitstekend leraar ons kritisch deed redeneren over tradities en goed en kwaad; de vrijzinnige bewegingen zoals het HV, het Humanistisch Studentenverbond, en de Humanistische Jongerenbeweging waar we dag en nacht discussieerden (en ruzieden!) over atoombewapening, voorhuwelijks geslachtsverkeer, de toenemende honger in de wereld. En nadien mijn wetenschappelijke opleiding, al heeft die weinig inhoudelijk maar vooral methodologisch bijgedragen. In de vakbond kon ik een stukje praktijk ondervinden van konkrete maatschappelijke problemen, en hoe men uit verschillende meningen toch een gemeenschappelijke richtlijn kan distilleren.

Dit is dus meteen een pleidooi voor een cursus zedenleer in alle scholen, en voor het behoud van het vrijzinnig verenigingsleven .

Frank Roels, Gent